

Lezing voor Groen links bijeenkomst van 6 oktober 2004.

Thema: De waarde van de kunst voor de Vlaardingse samenleving.

Het thema wil ik graag terug brengen van de waarde van kunst voor de Vlaardingse samenleving naar de waarde van kunst voor een samenleving.

Samenleving, hoe doe je dat, samen leven? Hoe voorkom je dat een groep mensen op een relatief klein oppervlak elkaar na een week niet de hersens in slaan? Daar heb je regels voor nodig. Hoe kom je aan die regels? Via de drie disciplines godsdienst, kunst en wetenschap.

-(Kunst) Godsdienst, kunst en wetenschap (technologie) zijn de instanties waarmee de mens ofwel de onbehaaglijke ervaring van zijn aardsheid draaglijk houdt, ofwel de onbehaaglijke ervaring van zijn vervreemding van de aarde probeert te verwerken. (Arjen Mulder)

Ofschoon de drie disciplines elkaar raken en soms overlappen, kunst heeft altijd iets religieus, godsdienst is altijd een vorm van theater, in de wetenschap wordt vaak gesproken van de schoonheid van een oplossing of verklaring als het gaat om de geloofwaardigheid ervan, laat ik godsdienst en wetenschap in dit verhaal buiten beschouwing.

Kunst is dus één van de disciplines die de wereld ondervraagt, suggesties doet. Kunst vertegenwoordigt een kennisveld. Kunstenaars stellen vragen aan de wereld via hun medium en dat wordt een kunstwerk genoemd.

Als een kunstenaar via zijn werk iets te weten komt over de wereld komt hij ook iets te weten over zichzelf.

Kunstwerk - Wereld - kunstenaar

Kunstwerk - Wereld - Beschouwer, want de kunstenaar is ook de eerste beschouwer. Maker en publiek. Dit vormt een onlosmakelijke eenheid. Drie begrippen die op zich zelf niet bestaan maar elkaar wederzijds verwekken.

Brecht: Het is minder democraties dan het lijkt, geen kunst meer te willen maken voor die kleine kring van ingewijden, maar voor het hele volk. Kunst heeft namelijk kennis nodig, en daarom is het democratiser de kleine kring van kenners tot een grote kring van kenners te maken.

(-De schepping van de wereld vond niet eens en voor altijd plaats, maar geschiedt nog elke dag.)

Devraag was om in het kader van deze avond een schilderij of een afbeelding, bijvoorbeeld een pentekening van de markt met stadhuis van Vlaardingen, te bespreken. Om het publiek via deze bespreking enthousiast te maken voor de kunsten, zoals **Pierre Jansen**.

Ik ga dat niet doen. De laatste dertig jaar heeft elk denkbaar materiaal als medium gediend voor de beeldende kunst. Daar kom ik later in dit verhaal nog op terug.

Niet dat er niets te vertellen zou zijn over schilderijen. Eén van de mooiste verhalen over schilderkunst en de functie die het kan hebben als bron van kennis over de wereld is een verhaal van Elias Canetti.

“Het is waar dat ik niet wilde leren hoe het er in de wereld aan toeging. Door kennisneming van iets afkeuringswaardig had ik het gevoel dat ik me er mede schuldig aan zou maken. Ik wilde het niet leren, als leren betekende dat ik dezelfde weg moest gaan. Ik verzette me tegen het *imitatieve* leren. Zodra ik merkte dat mij iets werd aanbevolen, alleen omdat het in de wereld zo te doen gebruikelijk was, verzette ik me en scheen ik niet te begrijpen wat men van mij wilde. Langs andere wegen kwam de werkelijkheid me echter toch nabij, veel dichterbij dan zij en misschien ook ikzelf toen vermoedden.

Want één weg naar de werkelijkheid leidt over schilderijen.

Een betere weg bestaat er volgens mij niet.

(Je houdt je aan hetgeen niet verandert en put daarmee het altijd veranderlijke uit. Schilderijen zijn netten, wat daarop te zien is, is de houdbare vangst. Er ontglipt en verrot wel het een en ander, maar je probeert het opnieuw, je draagt de netten bij je werpt ze uit en door hun vangsten nemen ze in sterkte toe. Belangrijk is echter dat die schilderijen ook *buiten* de mens bestaan, in hem zijn zelfs zij aan veranderlijkheid onderhevig. Er moet een plaats zijn waar hij, en niet hij alleen, ze in ongerepte staat kan vinden, een plaats waar iedereen die onzeker wordt ze vindt. Als hij voelt dat zijn ervaring zich op een hellend vlak bevindt, dan wendt hij zich tot een schilderij. Daar houdt de ervaring stil, daar kijkt hij deze in het gezicht.

Daar vindt hij rust in de kennis van de werkelijkheid die zijn eigen werkelijkheid is, hoewel deze hier voor hem werd veraanschouwelijkt. Schijnbaar zou die werkelijkheid ook zonder hem bestaan, maar, die schijn bedriegt, het schilderij heeft zijn ervaring nodig om te ontwaken.

Zo is het te verklaren dat schilderijen generaties lang sluimeren, omdat niemand ze kan bekijken met de ervaring die ze uit hu slaap wekt. Sterk voelt zich hij die de schilderije vindt die zijn ervaring nodig heeft. Dat zijn er meerdere, oh al te veel kunnen het er niet zijn, want hun betekenis is dat ze de werkelijkheid als een geheel opvatten; verspreid zou deze moeten uiteenspatten en wegsijpelen. Maar het mag ook niet een enkel schilderij zijn, dat de bezitter geweld aan doet, hem nooit vrijlaat en hem gedaante verandering verbiedt. Voor een eige leven heeft iemand meerdere schilderijen nodig, en als hij ze vroegtijdig vindt, gaat er van hem niet te veel verloren. Ik had het geluk dat ik in wenen was toen ik zulke schilderijen het meest nodig had. Tegen de valse werkelijkheid, waarmee men mij bedreigde, een nuchtere, op profijt afgestemde en benepen werkelijkheid, moest ik de andere werkelijkheid zien te vinden die ruim genoeg was om ook haar hardheden meester te worden en daartegen niet het onderspit te delven. Ik kwam toevalleg in aanraking met de schilderijen van Breughel. Mijn kennismaking met hen begon niet op de plaats waar de eigenlijke prachtstukken hangen, in het Kunsthistorisch Museum. Tussen colleges i het Natuurkundig en Scheikundig instituut door vond ik tijd voor een kort bezoek aan het Liechtenstein-paleis. Van de Boltzmanngasse liep ik met rasse sprongen de Strudlhofstiege af en reeds bevond ik me in de prachtige galerij, di tegenwoordig niet meer bestaat, daar zag ik mijn eerste Breughels. Het kan me weinig schelen dat het kopieën waren - ik zou de onverstoorbare, van zinnen en zenuwen verstokene willen zien die zichzelf, plotseling met die schilderijen geconfronteerd, de vraag stelt: kopieën of originelen? Wat mij betreft hadden het kopieën van kopieën mogen zijn, ik zou me er weinig druk over hebben gemaakt, want het waren 'De parabel van de blinden' en 'De overwinning van de dood'. Alle blinden die ik later heb gezien, vinden hun oorsprong in het eerstgenoemde van die schilderijen. De gedachte aan blindheid had me achtervolgd sinds ik in mijn vroege jeugd de mazelen kreeg en enkele dagen het licht uit mijn ogen verloor. Nu waren er zes blinden in ee schuine rij, die elkaar aan stokken of bij de schouder vasthielden. De eerste, die hen aanvoerde, lag al in de greppel, de tweede, die op het punt stond hem in zijn val te volgen, keerde zijn volle gezicht naar de kijker: lege oogkassen en een van schrik geopende mond met ontblote tanden. Tussen hem en de derde was op dit schilferij de grootste afstand, nog hielden ze allebei de stok vast die hen met elkaar verbond, maar de derde had een ruk, een onzekere beweging waargenomen en ging met een lichte aarzeling p de punt van zijn tenen staan; zijn gezicht dat je en-profil ziet- en zijn ene binde oog-, verraadt geen angst, maar de aanloop tot een vraag, terwijl achter hem de vierde nog vol vertrouwen zijn hand opzijn schouder laat rusten en zijn gezicht ten hemel richt.)

Het gaat om Rembrandts grote schilderij 'De blindmaking van Simson'.

Een schilderij dat mij schrik aanjoeg, kwelde en lange tijd in zijn greep hield.

Ik zag het alsof het zich voor mijn ogen afspeelde, en daar het ging om het ogenblik waarop Simson het licht uit zijn ogen verloor, was het een hoogst huiveringwekkende getuigenverklaring.

Met ontblote borst, omlaaggetrokken hemd, zijn rechter voet schuin omhoog gestrekt en van dolzinnige pijn verkrampde tenen ligt Simson teneer. Een krijgsknecht, geheld en gepanserd over hem heen gebogen, heeft hem het ijzer in het rechter oog gestoten, bloed spat op zijn voorhoofd, zijn haar is kort afgeknipt, onder hem ligt een krijgsknecht die zijn hoofd naar het ijzer toegewend houdt. Het linker gedeelte van het schilderij wordt in beslag genomen door een andere beulsknecht. Naar Simson overgebogen staat hij er wijdbeens bij en houdt met bijde handen de hellebaard op Simsons stevig dichtgeknepen linker oog gericht. Als een dreiging van blindmaking die zal worden herhaald, overlapt de hellebaard het halve schilderij.

Van buiten de groep, waarbinnen alles zich afspeelt, valt het volle licht op Simson. Het is niet mogelijk de blik af te wenden, deze blindmaking is nog geen blindheid, deze *wordt* dat pas en verwacht consideratie nog mededogen. Zij wil gezien worden, en wie deze heeft gezien, weet wat blindmaking is en ziet deze overal. Op het schilderij blijft één ogenpaar naar de blindmaking toegekeerd en geeft deze nooit prijs: de ogen van Delila, die in triomf wegvlucht, met in haar ene hand de schaar en in de andere Simsons afgeknipte haar. Is zij bang voor degene wiens haar zij vasthoudt? Wil zij ontsnappen aan het ene oog zolang hij dat nog heeft? Zij kijkt naar hem om, met haat en een moordlustige spanning op haar gezicht, waar evenveel licht op valt als op het gezicht van de blindgemaakte Simson. Haar mond staat half open: 'De Filistijnen overu, Simson!' heeft die mond zojuist geroepen.

Zij zal hem het overgebleven oog niet laten houden, zij zal geen 'Genade!' roepen.

Zij wacht op het ijzer dat nogmaals zal toestoten. Zij is de wil waardoor het zich voltrekt. Zij houdt zijn kracht in haar handen en haat en vreest hem nu nog, zij zal hem haten, zolang zij aan blindmaking denkt en zal er, om hem te haten, altijd aan denken.

(Misschien had Simson wel voor een stabiele samenleving gezorgd. Een wrede tiran verdreven. Maar toch.)

Dat Schilderij, waar ik dikwijls voor heb gestaan, heeft me geleerd wat haat is. Haatgevoelens had ik al vroeg gekend, veel te vroeg toen ik vijf jaar oud mijn speelkameraadje met een bijl had willen doodslaan. Maar je weet daarmee nog niet wat je hebt gevoeld, om het te onderkennen moet het zich eerst aan anderen aan je manifesteren. Werkelijk wordt pas het onderkende dat je voordien zelf hebt meegemaakt. Zonder het te kunnen benoemen, rust het eerst in je, dan staat het er plotseling als een beeld, en wat anderen overkomt, ontluikt in jou zelf als een herinnering: nu is het werkelijkheid.

(Een verinnerlijking bij de kunstmaker leidt via het medium van de kunstwerk tot een verinnerlijking van de kunstrijker. Communicatie veroorzaakt een verandering op beide polen van de overdracht: de beschouwer krijgt ervaringen en daardoor krijgt het kunstwerk diepgang.)

De laatste dertig jaar is er nog al het een en ander gebeurd in de beeldende kunst. Er is geen materiaal denkbaar dat niet gebruikt is als medium voor een kunstenaar. Ik ga het hebben over "nieuwe" maar alweer wat oudere kunst.

Daarvoor maak ik een overstap naar het project "Leentje buur". Dit project was opgezet door de gemeente Vlaardingen en bedoeld als een introductie op de beeldende kunst voor alle eerste jaren van het voortgezet onderwijs.

Het project heeft drie jaar in de gemeente Vlaardingen gedraaid en twee jaar in de gemeente Schiedam. Ik heb geprobeerd duidelijk te maken dat je niet hoeft te kunnen schilderen of tekenen om toch als kunstenaar te functioneren.

Een ander belangrijk gegeven was, de angst wegnemen voor het maken van fouten of vergissingen. In het maken van fouten of vergissingen kan een kwaliteit verborgen zitten.

you have to know what you want to get; but when you know that, let it take you and if it seems to take you off the track don't hold back, because that is perhaps where instinctively you want to be and if you hold back and try to be always where you have been before, you will go dry.

(Gertrude Stein)

Ik geef iedereen een "Leentjebuurtje" lesboek en we slaan de pagina op met een kunstwerkje van Baldasari. Twee foto's van een stompje potlood en een tekst. Het potloodje zwerft tussen de rommel op het dashboard van de auto van Baldasari. Het potloodje trekt zijn aandacht. (Dit kun je niet letterlijk genoeg opvatten. In de beeldende kunst geldt altijd: Zien wij de dingen of zien de dingen ons.) Baldasari maakt een foto van het potlood slijpt er een nette punt aan maakt er we een foto van en pplakt deze foto's op. In zijn tekst beschrijft hij deze wekwijze en zegt: Ik weet het niet zeker maar volgens mij heeft dit iets met beeldende kunst te maken.

Ik denk dat hij daar gelijk in heeft. Een onderdeel van beeldende kunst is voorwerpen uit hun vertrouwde omgeving halen. Voor een moment isoleren. Het daarmee even bijzonder maken. Even trekt de hele wereld zich samen in zo'n eenvoudig voorwerpje.

Volgende voorbeeld uit het lesboek is een project van Dominique Strooband. Hij heeft twee eenvoudige camera's gebouwd. Die bijna een dag in het openveld neergezet. Dat levert foto's op met een hard witte lijn. Deze lijn wordt gevormd door de zon. Soms is de lijn onderbroken. Dat wordt veroorzaakt door wolken voor de zon. Hier wordt een bekend procédé opnieuw toegepast. Daaromheen is een theorie ontwikkeld waar het mij nu niet om gaat. Het gaat om werkstukjes die voortkomen uit een willen weten of het stellen van een vraag via een medium.

Volgend voorbeeld uit het boek zijn de acht uur tekeningen van Jan Smekal. Jan hanteert één gebaar dat hij hooguit af en toe van richting verandert. Hij tekent niet hoger dan hij kan rijken. Een gegeven is dus zijn lichaamslengte. Hij tekent acht uur. Eigen lichaamslengte, één gebaar en achtuur. Deze formule, dit concept past hij toe in verschillende ruimten. Galerie, fietspad, slooppand. Hetzelfde concept in een andere ruimte levert een ander werk op. Via een medium onderzoekt de kunstenaar hoe hij zich verhoudt tot de wereld, zijn standpunt in de wereld.

Volgende voorbeeld is Piero Manzoni die z'n modellen direct op een sokkel plaatst en met een dikke filstift zijn naam zet op een blote bil van het model. Ook gaf hij pasjes uit waarbij een lichaamsdeel of een persoon tot kunstwerk wordt verklaard. Om je heen kijken en vormen en verschijningen selecteren en tot jouw vorm verklaren door er je handtekening onder te zetten.

Eerder heb ik gezegd dat geen materiaal te bedenken is of het heeft dienst gedaan als medium voor een kunstenaar Manzoni is daar een goed voorbeeld van. Bijvoorbeeld zijn ballonnen met uitgedemde lucht van de kunstenaars en blikjes poep van de kunstenaar. Het ,wat mij betreft, indrukwekkendste werk van Manzoni is het 'Sokle du monde'. Een niet eens zo grote stalen kubus met daar op, op zijn kop, de tekst sokle du Monde. Dat levert een ruimtelijke ervaring op in die zin dat ik mij in het heelal bevindt kijkend naar die grote blauwe bol die de aarde is en die op een heel klein blokje staat met nu precies goed de tekst Sokle du Monde. Bovendien zegt hij met dit werk dat hij alles wat tot nu toe gemaakt is en alles wat nog gemaakt zal worden zijn kunstwerk is.

Als laatste voorbeeld kijken we naar een foto van de kunstenaar Gudmunson die met een "sterretje" naar een rotsblok wijst. De houding van Gudmunson, de gestrekte arm, het licht vooroverhangen brengt een stroom van beelden opgang van waar het rotsblok in zou kunnen veranderen.

Aan al deze voorbeelden komt geen schilderen of tekenen te pas toch behoort het tot de beste beeldende kunst. Het gaat om mensen die via een medium iets te weten willen komen over de wereld en daarmee over zichzelf.

De kwaliteit van de regels die het mogelijk moeten maken om met meerdere mensen op een klein stukje grond te leven is dus onder anderen afhankelijk van de kwaliteit van de vragen in de vorm van kunstwerken. Kunst vertegenwoordigt dus kennis. De kwaliteit van een samenleving kun je afmeten aan de kwaliteit en toegankelijkheid van de plaatsen waar die kennis kan worden opgedaan. De tentoonstellingsruimten, de schouwburg, de concertzaal, de filmzaal.

De kwaliteit van een samenleving is dus ook af te meten aan de kwaliteit van haar vormende instituten. Nodig om zoveel mogelijk mensen gebruik te laten maken van het kennisveld kunst.

(Het is minder democratiserend dan het lijkt, geen kunst meer te willen maken voor die kleine kring van ingewijden, maar voor het hele volk. Kunst heeft namelijk kennis nodig, en daarom is het democratiserend de kleine kring van kenners tot een grote kring van kenners te maken.)(Brecht)

Volgens mij is dat de waarde van kunst voor een samenleving en waarschijnlijk ook voor de Vlaardingse samenleving.

Hans Rikken

Schoonheid is tijdloos, ook te herkennen als niemand meer weet hoe iets of iemand ooit zo heeft kunnen ontstaan. Door haar onaantastbaarheid drukt schoonheid ons in onze sterfelijkheid vast. Met schoonheid kun je weinig anders dan staren en zwijgen, verwond raken eventueel. De esthetische verheving roept een gesloten wereld op: wij, beschouwers hebben er niets aan toe te voegen of op af te dingen. Schoonheid spreekt een zintuig aan door alle andere te verlammen, en via die ene gewaarwording wordt jij werkelijk, uniek en niets tegelijk. Schoonheid onthult je je eenzaamheid.

Kunst daarentegen leert dat er zelfs aan jou behoefte is op aarde: om haar, de kunst, eenmalig, vandaag, nu, morgen, de rest van je leven, te voltooien in wat je zijn kunt, maken kunt.(Arjen Mulder)

[naar boven](#)

